

Kompas naar de Kiezer

Opkomst bij verkiezingen in Haarlemmermeer 1994-2017

*Team Onderzoek, 2017
Gert Jan Dral*

Inhoud

1 | Aanleiding, doel en vraagstelling

2 | Opkomstgedrag in breed perspectief

- 2.1 Opkomstpercentages bij verschillende verkiezingen
- 2.2 Verkiezingsopkomst in Haarlemmermeer en vergelijkbare gemeenten
- 2.3 Geografische spreiding van opkomstgedrag binnen de gemeente

3 | Verschillen per wijk nader bekeken

- 3.1 Relatie tussen variabelen en opkomstgedrag in Haarlemmermeer
- 3.2 Verbanden in relatie tot de verschillende wijken en kernen
- 3.3 Redenen om niet te gaan stemmen

4 | Conclusies en aanbevelingen

5 | Literatuur

Bijlage 1

Opkomstpercentages MRA gemeenteraadsverkiezingen 1994-2017

Bijlage 2

Opkomstpercentages middelgrote steden gemeenteraadsverkiezingen 1994-2017

Bijlage 3

Opkomstgedrag en interesse naar leeftijd in Haarlemmermeer

Bijlage 4

Opkomstpercentages per wijk in Haarlemmermeer

Bijlage 5

Verschillen in opkomstpercentages Haarlemmermeer 1994-2017 chronologisch

1 | Aanleiding en doel en vraagstelling

De belangstelling voor politieke betrokkenheid, zeker ten aanzien van de lokale politiek, is de afgelopen jaren toegenomen. In Nederland wordt een levendig maatschappelijk debat gevoerd over de huidige lokale democratie en in welke richting zij zich moet ontwikkelen. De lagere opkomstpercentages bij lokale verkiezingen leveren stof voor dit debat over de toekomst van de lokale democratie. In november 2009 verscheen, binnen dit kader, het rapport *Verkiezingsopkomst in Haarlemmermeer (1998-2009)* van team onderzoek. In dit onderzoek werd de opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen vergeleken met die bij Tweede Kamerverkiezingen. Omdat een structurele daling van opkomstpercentages op den duur kan gaan knagen aan de democratische legitimiteit, werd ook onderzocht welke factoren de meeste invloed hadden op de dalende opkomstcijfers.

Na acht jaar is het weer tijd om de opkomstpercentages onder de loep te nemen. Er zijn sinds 2009 verschillende verkiezingen geweest en de trends kunnen nu verder worden doorgetrokken. In dit rapport bieden wij verklaringen voor veranderingen in opkomsttrends, bij verschillende type verkiezingen.

De volgende vragen staan centraal in dit onderzoek:

- Hoe ontwikkelde de opkomst bij verkiezingen zich in Haarlemmermeer tussen 1994 en 2017?
- Is er sprake van grote geografische verschillen in opkomst binnen de gemeente?
- Welke factoren hebben invloed op de verkiezingsopkomst en verklaren deze factoren ook verschillen tussen wijken?

Het rapport is als volgt opgebouwd: Eerst wordt ingegaan op de opkomst in Haarlemmermeer en de verschillen in opkomst tussen wijken. Vervolgens worden er, aan de hand van verschillende variabelen, verklaringen gezocht voor verschillen in opkomstpercentages. Het onderzoeksverslag wordt afgesloten met een aantal aanbevelingen. Mocht het gemeentebestuur besluiten om de opkomst bij de lokale verkiezingen in 2018 te stimuleren, dan kan het de in de aanbevelingen genoemde maatregelen daarvoor inzetten.

2 | Opkomstgedrag in breed perspectief

In dit hoofdstuk gaat we in op het opkomstgedrag van Haarlemmermeeders. Hoeveel inwoners gaan bij verkiezingen naar de stembus? Welk type verkiezing trekt meer of minder stemmers? En zijn hierin trends te ontwaren? Eerst wordt ingegaan op de opkomstpercentages in de gemeente, daarna wordt geprobeerd om de cijfers te duiden door ze op verschillende schaalniveaus te vergelijken. Er wordt aandacht besteed aan de opkomstcijfers van de Haarlemmeer in relatie tot de MRA en tot steden van vergelijkbare grootte. In de laatste paragraaf wordt de opkomst uitgesplitst naar wijken en kernen.

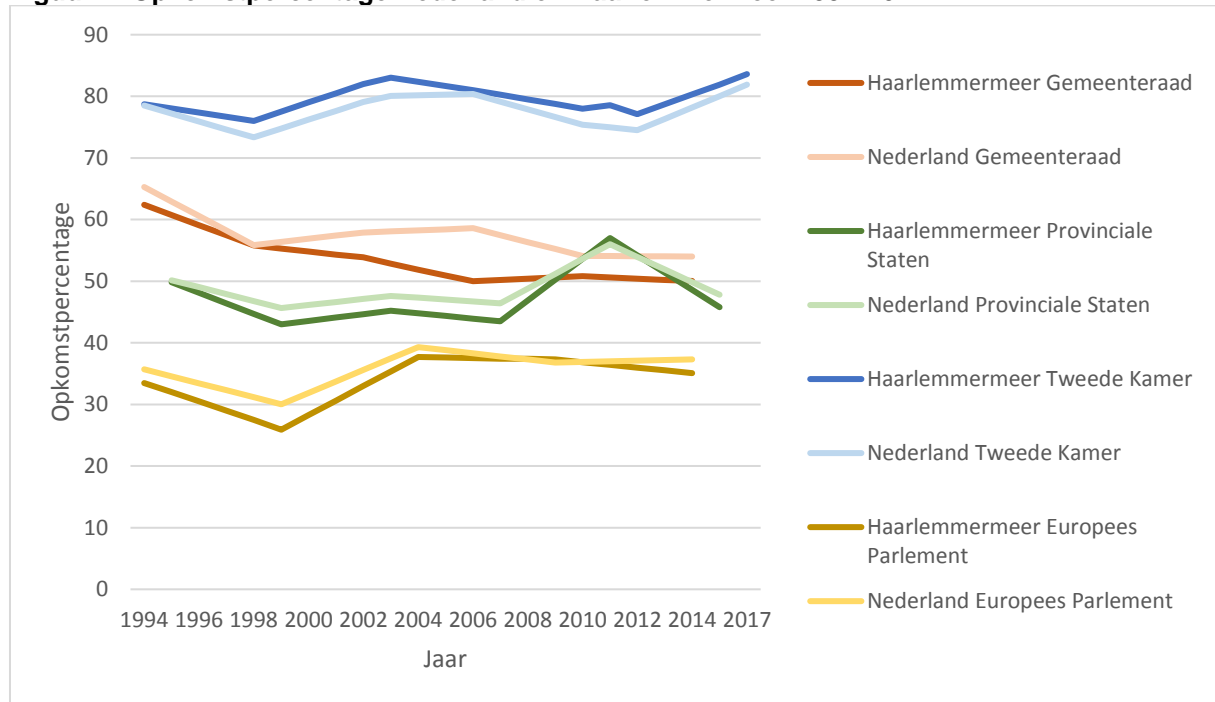
2.1 | Opkomstpercentages bij verschillende verkiezingen

De kiezer is niet eenduidig in zijn, of haar, opkomstgedrag. De Tweede Kamerverkiezingen trekken in Nederland de meeste kiezers naar de stembus. Deze verkiezingen worden *first-order* verkiezingen genoemd. Het landelijke opkomstpercentage schommelt de afgelopen jaren tussen de 75% en 85%. Er bestaat geen verschillen in politieke betrokkenheid met andere Europese democratieën. Opkomstpercentages verschillen wel, maar uit onderzoek blijkt dat dit vaak met institutionele verschillen te maken heeft zoals verschillen in kiesstelsel en de aanwezigheid van een stemplicht. In Haarlemmeer ligt het percentage bij Tweede Kamerverkiezingen enkele procenten boven het landelijk gemiddelde (figuur 1).

De overige type verkiezingen, lokale, provinciale of Europese worden *second-order* verkiezingen genoemd. Het opkomstpercentage ligt bij dit type verkiezingen tussen 25% en 65% lager. Aangezien de niet-stemmers bij *second-order* verkiezingen niet evenredig verdeeld zijn over alle partijen, heeft een lagere opkomst ook invloed op de verkiezingsuitslagen. Sommige partijen zullen het bij *second-order* verkiezingen beter, en andere juist minder goed doen dan bij *first-order* verkiezingen. Bij *second-order* verkiezingen blijken stemmers minder geneigd tot een strategisch of pragmatische stem en kiezen ze eerder op de partij die het dichtst staat bij hun politieke opvattingen. *Second-order* verkiezingen worden door stemmers ook gebruikt als signaal middel voor *first-order* verkiezingen. Bij de stemkeuze laten ze dan thema's prevaleren die meer horen bij *first-order* verkiezingen dan bij de verkiezing in kwestie (Boomgaarden et.al., 2015; Söderlund et al., 2011; Lefevere et al., 2014).

In Haarlemmeer is het verschil in opkomst tussen *first- en second-order* verkiezingen aanzienlijk. Wat vooral opvalt, is dat bij alle *second-order* verkiezingen het opkomstpercentage lager is dan het landelijk gemiddelde, terwijl dat bij de Tweede Kamer verkiezingen juist hoger is (figuur 1). Het verschil in opkomstpercentage tussen het landelijk gemiddelde en Haarlemmeer is het grootst bij lokale verkiezingen, en in het bijzonder in het jaar 2006. In dit jaar kwam 50% van de kiezers naar de stembus. Dit percentage lag 8.6% punt onder het landelijk gemiddelde. Bij de laatste lokale verkiezingen van 2014 trok de opkomst wat aan, en bleef toen 3.95% punt onder het landelijk gemiddelde. Bij Europese- en Provinciale Statenverkiezingen van 2015 was het verschil met het landelijk gemiddelde 2% punt.

Figuur 1: Opkomstpercentage Nederland en Haarlemmermeer 1994-2017¹

Bron: www.verkiezingsuitslagen.nl (geraadpleegd op 20-09-2016)

2.2 | Verkiezingsopkomst in Haarlemmermeer en vergelijkbare gemeenten

In de vorige paragraaf vergeleken de opkomstpercentages in Haarlemmermeer met het landelijk gemiddelde. Hoewel dit een logische vergelijking lijkt, is hij toch te grof. Want, de opkomst in grotere steden blijkt structureel lager dan in kleine dorpen. Hoe kleiner de omvang en hoe hechter een gemeenschap des te hoger de opkomst (Dejaeghere et al, 2016).

Om een preciezer beeld te krijgen van de opkomst in de gemeente is het dus nauwkeuriger om de Haarlemmermeerse verkiezingsopkomst af te zetten tegen de gemiddelde opkomstpercentages in gebieden van vergelijkbare aard en omvang. Daarom hebben we de opkomstpercentages vergeleken met andere MRA gemeenten én met een groep gemeenten met gelijksoortig inwonerstal.

De opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen ligt in de MRA hoger dan het landelijk gemiddelde.

Haarlem en Amstelveen hebben in de MRA een opvallend hoge opkomst. In Haarlemmermeer daalt de opkomst meer dan landelijk en ook meer dan in de MRA. De opkomstcijfers dalen hier meer dan in andere gemeenten, maar bleven de laatste acht jaar wel stabiel. De opkomst blijft in de gemeente onder het gemiddelde van de MRA, maar ligt hoger dan in Zaanstad of Purmerend (Zie: Bijlage 1).

Ook ten opzichte van andere middelgrote gemeenten in Nederland laat de opkomst in Haarlemmermeer sinds 1998 een sterkere daling zien bij gemeenteraadsverkiezingen. Het opkomstpercentage ligt op het niveau van steden zoals Almere, Purmerend en Zoetermeer. Deze 'new towns', of steden met omvangrijke uitbreidingswijken, maakten een vergelijkbare ontwikkeling door als Haarlemmermeer. De gemeenschappelijke lage opkomst in deze gemeenten zou verklaard kunnen worden, doordat mensen die pas in een gemeente wonen, bij lokale- en regionale

¹ Er dient één belangrijke kanttekening bij dit cijfer te worden gemaakt. Voor het bepalen van de opkomst zijn cijfers gebruikt van de stembureaus in de gemeente zelf. Mensen die buiten de gemeente stemmen zijn niet in deze registratie opgenomen. Alleen stemmen bij lokale verkiezingen dient plaats te vinden in de eigen gemeente. Hierdoor zijn de cijfers voor de gemeenteraadsverkiezingen het meest accuraat.

verkiezingen vaker niet gaan stemmen; zij voelen zich nog niet betrokken bij hun nieuwe woonplaats en kennen bovendien de lokale politici en politieke kwesties minder (Dejaeghere et al., 2016). Dat deze verklaring niet altijd doorslaggevend is, wordt duidelijk als we naar de opkomst kijken in Ede en 's Hertogenbosch. Ede, ook een 'new town' heeft namelijk een opvallend hoog opkomstpercentage. Terwijl 's Hertogenbosch, een oude stad, juist een zeer lage opkomst kent bij gemeenteraadsverkiezingen.

2.3 | Geografische spreiding van het opkomstgedrag binnen de gemeente

In deze paragraaf zoomen we in op de opkomstsverschillen binnen de Ringvaart. We gaan na of er wijken zijn met een structureel hogere of juist lagere verkiezingsopkomst.² In figuur 2 en 3 zijn de verschillen in opkomst voor alle verkiezingen tussen 1994 en 2016, per wijk weergegeven. Figuur 2 toont het verschil ten opzichte van het gemeentelijk gemiddelde, figuur 3 het verschil ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Er bestaan verschillen in opkomst tussen de Haarlemmermeerse wijken en kernen. *Contrastdorpen* zoals Lisserbroek en Rijsenhout en *Historische kernen* zoals Vijfhuizen, Weteringbrug, Zwaanhoek, Buitenkaag en Burgerveen hebben een hoog opkomstpercentage. De oudere delen van Hoofddorp en Nieuw-Vennep kennen een vergelijkbaar patroon. De langere woonduur en de kleinere gemeenschappen in deze gebieden bieden een mogelijke verklaring voor de hogere opkomst. Uitzondering op deze trend is de kern Cruquius, waar de opkomst over het algemeen lager is.

Zowel de *Postmoderne Wijken* zoals Floriande en Getsewoud en *Grote moderne wijken*, zoals Toolenburg, Bornholm en Overbos, hebben een minder hoge opkomst. Opvallend laag is de opkomst in de meest recente wijken Getsewoud en Floriande.

In Graan voor Visch is de opkomst bij alle soorten verkiezingen lager. En ook Zwanenburg kent bij alle verkiezingssoorten een lagere opkomst. In Zwanenburg is het verschil met het Haarlemmermeers gemiddelde minder groot dan in Graan voor Visch. Het is lastig op een eenduidige verklaring te geven voor deze laatste verschillen. In het volgende hoofdstuk gaan we in op andere variabelen die de opkomst beïnvloeden.

² Omdat het hier gaat om cijfers afkomstig uit individuele stembureaus en niet iedereen in zijn eigen wijk stemt kan er een kleine vertekening in het geschetste beeld ontstaan.

Figuur 2: Verschil in opkomstpercentage per wijk en kern ten opzichte van het gemeentelijk gemiddelde van Haarlemmermeer 1994-2017

opkomstverschil tov Haarlemmermeer		Gemeenteraadsverkiezingen					Provinciale Statenverkiezingen					Tweede Kamer verkiezingen					Europese verkiezingen							
		1994	1998	2002	2006	2010	2014	1995	1999	2003	2007	2011	2015	1998	2002	2003	2006	2010	2012	2017	1999	2004	2009	2014
Lisserbroek	contrastdorp	-3.6	2.1	5.72	6	2.4	3.0	-0.9	2.1	1.1	4.6	3.9	2.7	1	3	4.96	4	1	2.8	1.20	1.2	3.7	0.5	
Rijsenhout	contrastdorp	-1	1.1	0.09	3	0.1	0.1	0.6	0.6	1.7	2.3	3.9	3.6	1	0	2.96	1	0	0.10	-0.1	-0.90	-0.9	1.6	2.3
Vijfhuizen	contrastdorp	8.2	6	7.02	5	5.5	5.3	10.4	7.2	7.6	6.5	6.7	6.7	5	3	6.96	3	2	3.90	2.6	4.20	4.2	6.4	5.1
Hoofddorp Bornholm	grote moderne wijk	-2.2	-1.5	-0.04	0	2.4	0.3	-4.01	-2.1	-1.2	-1.2	1.4	0	-1	0	1.96	-1	1	0.90	-0.6	0.40	0.4	1.4	-0.3
Hoofddorp Overbos	grote moderne wijk	-6.4	-5.3	-4.06	-2	-5.5	-5.8	-9.26	-6.3	-4.1	-5.2	-7.7	-5.3	-3	-2	-0.04	-3	-7	-8.10	-8.3	-2.80	-2.8	-4.8	-4.8
Hoofddorp Toolenburg	grote moderne wijk	-3.1	-4.7	-2.19	-1	-1.9	-1.6	-7.42	-4.1	-3.5	-1.3	-2.8	-1.4	-1	-1	1.96	1	-2	-1.10	-2.4	-1.20	-1.2	-1.8	-2.3
Beinsdorp	historische kern	-6.5	-11.1	-8.48	-3	0.3	1.1	0.0	0.0	0.4	5.1	3.9	-1.6	2	3	2.96	3	3	-1.10	-2.5	-1.80	-1.8	4	1.1
Buitenkaag	historische kern	5.2	5.4	5.82	8	7.2	8.0	3.1	-3.0	-0.6	4.4	-0.7	0.8	7	4	8.96	6	10	4.90	7.3	8.10	8.1	9.9	15.2
Burgerveen	historische kern	5.4	13.1	6.08	7	11.5	12.3	3.3	7.0	8.8	11.8	14.1	16.7	0	5	3.96	1	5	9.50	5.5	6.90	6.9	10.6	18.5
Cruquius	historische kern	0.5	0.4	1.72	2	-3.0	3.0	9.8	13.0	12.9	1.5	2.2	3.1	-14	-15	-10.04	-11	-7	-0.90	-7.3	-3.20	-3.2	0.1	8.1
Lijnden	historische kern	-2.2	1.3	0.13	4.5	0.6	0.2	-8.1	-8.0	-2.4	6.7	4.7	6.9	0	0	2.96	3	-6	-3.70	-6.9	-1.10	-1.1	4.8	-2.5
Oude Meer	historische kern	-0.5	-1.9	-1.78	2.2	-1.2	-1.1	4.4	-1.0	2.4	2.1	2.4	3	0	4	2.96	0.9	-0.1	-0.80	-6.2	5.00	5	-1.1	-0.2
Abbenes	historische kern	-2.9	7.1	0.15	8	5.0	3.9	-5.5	1.0	1.3	8.1	3.7	5.3	0	2	1.96	2	0	3.90	2.9	-1.50	-1.5	5.6	6.2
Zwaanhoek	historische kern	-1.6	3.4	1.22	1	4.3	1.5	0.1	3.0	0.7	5	4.6	5.6	2	3	3.96	4	3	3.90	7.3	-1.60	-1.6	1.1	2.4
Weteringbrug	historische kern	9.6	12.1	12.5	14	7.2	14.0	11.6	9.0	11.9	8.4	11.9	12	9	12	9.96	9	0	7.90	-0.4	6.50	6.5	6.6	12.4
Hoofddorp Graan voor Visch	kleine moderne wijk	-2.5	-9.3	-1.48	3	-8.2	-12.2	-2.4	-9.0	-1.8	-0.8	-6.5	-10.6	-11	-0.18	0.96	-3	-10	-8.10	-12.1	4.60	4.6	-1.3	-8.2
Hoofddorp Pax	kleine moderne wijk	2.8	4.1	6.61	10	8.1	9.0	2.3	4.6	6.3	7.4	8.6	6	2	4	4.96	7	6	7.90	4.3	6.20	6.2	6.2	6.8
Nieuw Vennep Linguenda	kleine moderne wijk	0.8	0.5	0.72	5	-1.3	4.2	2.7	2.9	3.4	4.8	-0.8	2.8	0	1	3.96	1	-2	0.90	6.1	3.10	3.1	4.4	5.1
Hoofddorp Noord,Oost, Zuid, West	mozaiekkern	1.65	2.9	0.92	2.7	6.3	5.3	1.9	2.1	1.3	1.7	3.5	3.2	-0.3	-2.22	0.02	-2.3	1	-0.90	6.6	1.00	1	1.1	2.8
Nieuw Vennep Welgelegen	mozaiekkern	3.3	2.6	-1.54	-1	0.5	-1.0	1.7	0.8	1.6	0.9	-0.5	-0.6	0	1	3.96	-1	2	-0.10	4.2	-1.90	-1.9	0.7	-1.4
Nieuw Vennep West, Zuid, Oost	mozaiekkern	2	4.27	13.42	5.8	7.1	5.4	4.1	3.5	4.6	6	8.7	4.1	1.79	0.8	3.36	1.8	2.3	2.40	2.6	1.90	1.9	1.6	2.9
Badhoevedorp	mozaiekkern	3.8	2.2	4.02	7	4.6	5.5	6.5	4.6	6.9	7	6.1	6	3	2	4.96	2	3	3.90	2.3	6.40	6.4	7	5.4
Zwanenburg	mozaiekkern	0.4	-1.8	-1.58	-2	-4.3	-3.5	0.7	-3.3	-2.8	-2.8	-1.4	-3.1	-2	0	0.96	-1	-1	-2.10	-1.4	-3.00	-3	-2.2	-2
Hoofddorp Floriande	postmoderne wijk			-11.23	-7	-4.2	-4.8			-14.3	-8.4	-6.2	-6.3		-4	-2.04	-2	-3	-2.10	-3.6	-7.90	-7.9	-7.3	-5.6
Nieuw Vennep Getsewoud	postmoderne wijk			-7.01	-6	-5.3	-6.6			-7.2	-6.4	-6	-5.6		0	2.96	1	-2	-2.10	-5.5	-5.40	-5.4	-3.3	-5.8
Hoofddorp		-1.8	-1.9	-0.81	0	-0.5	-0.35	-3.64	-2.2	-1.8	-1.7	-2	-1.7	-2	-1	0.96	-1	-2	-2.10	-2.2	-1.1	-0.5	-1.9	-1.9
Nieuw-Vennep		2	2.7	-1.81	-1	-1.4	-1.95	3.09	2.2	-0.8	-4.1	-0.6	-3.8	1	1	3.96	1	-1	-0.60	-0.7	1.1	-1.8	-0.6	-2

Bron: Verkiezingsuitslagen Gemeente Haarlemmermeer.

Figuur 3: Verschil tussen het gemeentelijk opkomstpercentage per wijk ten opzichte van het landelijk gemiddelde in Haarlemmermeer 1994-2014

Opkomstverschil tov Landelijk Gemiddelde		Gemeenteraadsverkiezingen						Provinciale Statenverkiezingen						Tweede Kamer verkiezingen						Europeese verkiezingen				
		1994	1998	2002	2006	2010	2014	1995	1999	2003	2007	2011	2015	1998	2002	2003	2006	2010	2012	2017	1999	2004	2009	2014
Lisserbroek	contrastdorp	-6.48	2.02	1.7	-2.6	-0.9	-1.0	-1.3	-0.5	-1.3	1.7	4.9	0.7	3.65	5.94	4.96	4.6	3.6	4.7	4.5	-0.4	-0.4	4.2	-1.7
Rijsenhout	contrastdorp	-3.88	1.02	-3.93	-5.6	-3.2	-3.9	0.3	-2.0	-0.7	-0.6	4.9	1.6	3.65	2.94	2.96	1.6	2.6	2.7	1.6	-2.5	-2.5	2.1	0.1
Vijfhuizen	contrastdorp	5.32	5.92	3	-3.6	2.2	1.3	10.0	4.6	5.2	3.6	7.7	4.7	7.65	5.94	6.96	3.6	4.6	6.5	4.3	2.6	2.6	6.9	2.9
Hoofddorp Bornholm	grote moderne wijk	-5.08	-1.58	-4.06	-8.6	-0.9	-3.6	-4.4	-4.7	-3.6	-4.1	2.4	-2	1.65	2.94	1.96	-0.4	3.6	3.5	1.1	-1.2	-1.2	1.9	-2.5
Hoofddorp Overbos	grote moderne wijk	-9.28	-5.38	-8.08	-10.6	-8.8	-9.8	-9.6	-8.9	-6.5	-8.1	-6.7	-7.3	-0.35	0.94	-0.04	-2.4	-4.4	-5.5	-6.6	-4.4	-4.4	-4.3	-7
Hoofddorp Toolenburg	grote moderne wijk	-5.98	-4.78	-6.21	-9.6	-5.2	-5.6	-7.8	-6.7	-5.9	-4.2	-1.8	-3.4	1.65	1.94	1.96	1.6	0.6	1.5	-0.7	-2.8	-2.8	-1.3	-4.5
Beinsdorp	historische kern	-9.38	-11.18	-12.5	-11.6	-1.8	-2.9	-0.3	-2.6	-2.0	2.2	4.9	-3.6	4.65	5.94	2.96	3.6	5.6	1.5	-0.8	-3.4	-3.4	4.5	-1.1
Buitenkaag	historische kern	2.32	5.32	1.8	-0.6	6.5	4.0	2.7	-5.6	-3.0	1.5	0.3	-1.2	9.65	6.94	8.96	6.6	12.6	7.5	9	6.5	6.5	10.4	13
Burgerveen	historische kern	2.52	13.02	2.06	-1.6	7.5	8.3	3.0	4.4	6.4	8.9	15.1	14.7	2.65	7.94	3.96	1.6	7.6	12.1	7.2	5.3	5.3	11.1	16.3
Cruquius	historische kern	-2.38	0.32	-2.3	-6.6	-6.3	-1.0	9.5	10.4	10.5	-1.1	3.2	1.1	-11.35	-12.06	-10.04	-10.4	-4.4	1.7	-5.6	-4.8	-4.8	0.6	5.9
Lijnden	historische kern	-5.08	1.22	-3.89	-4.1	-2.7	-3.8	-8.4	-10.6	-4.8	3.8	5.7	4.9	2.65	2.94	2.96	3.6	-3.4	-1.1	-5.2	-2.7	-2.7	5.3	-4.7
Oude Meer	historische kern	-3.38	-1.98	-5.8	-6.4	-4.5	-5.1	4.1	-3.6	0.0	-0.8	3.4	1	2.65	6.94	2.96	1.5	2.5	1.8	-4.5	3.4	3.4	-0.6	-2.4
Abbenes	historische kern	-5.78	7.02	-3.87	-0.6	1.7	-0.1	-5.9	-1.6	-1.1	5.2	4.7	3.3	2.65	4.94	1.96	2.6	2.6	6.5	4.6	-3.1	-3.1	6.1	4
Zwaanhoek	historische kern	-4.48	3.32	-2.8	-7.6	1.0	-2.5	-0.2	0.4	-1.7	2.1	5.6	3.6	4.65	5.94	3.96	4.6	5.6	6.5	9	-3.2	-3.2	1.6	0.2
Weteringbrug	historische kern	6.72	12.02	8.48	5.4	3.9	10.0	11.2	6.4	9.5	5.5	12.9	10	11.65	14.94	9.96	9.6	2.6	10.5	1.3	4.9	4.9	7.1	10.2
Hoofddorp Graan voor Visch	kleine moderne wijk	-5.38	-9.38	-5.5	-5.6	-11.5	-16.1	-2.8	-11.6	-4.2	-3.7	-5.5	-12.6	-8.35	2.76	0.96	-2.4	-7.4	-5.5	-10.4	3	3	-0.8	-10.4
Hoofddorp Pax	kleine moderne wijk	-0.08	4.02	2.59	1.4	4.8	5.0	2.0	2.0	3.9	4.5	9.6	4	4.65	6.94	4.96	7.6	8.6	10.5	6	4.6	4.6	6.7	4.6
Nieuw Vennep Linquenda	kleine moderne wijk	-2.08	0.42	-3.3	-3.6	-4.6	0.2	2.4	0.3	1.0	1.9	0.2	0.8	2.65	3.94	3.96	1.6	0.6	3.5	7.8	1.5	1.5	4.9	2.9
Hoofddorp Noord,Oost, Zuid, West	mozaiekkern	-1.23	2.82	-3.1	-5.9	3.0	1.3	1.6	-0.5	-1.1	-1.2	4.5	1.2	2.35	0.72	0.02	-1.7	3.6	1.7	8.3	-0.6	-0.6	1.6	0.6
Nieuw Vennep Welgelegen	mozaiekkern	0.42	2.52	-5.56	-9.6	-2.8	-5.0	1.3	-1.8	-0.8	-2	0.5	-2.6	2.65	3.94	3.96	-0.4	4.6	2.5	5.9	-3.5	-3.5	1.2	-3.6
Nieuw Vennep West, Zuid, Oost	mozaiekkern	-0.88	4.19	9.4	-2.8	3.8	1.4	3.7	0.9	2.2	3.1	9.7	2.1	4.44	3.74	3.36	2.4	4.9	5	4.3	0.3	0.3	2.1	0.7
Badhoevedorp	mozaiekkern	0.92	2.12	0	-1.6	1.3	1.5	6.1	2.0	4.5	4.1	7.1	4	5.65	4.94	4.96	2.6	5.6	6.5	4	4.8	4.8	7.5	3.2
Zwanenburg	mozaiekkern	-2.48	-1.88	-5.6	-10.6	-7.6	-7.5	0.3	-5.9	-5.2	-5.7	-0.4	-5.1	0.65	2.94	0.96	-0.4	1.6	0.5	0.3	-4.6	-4.6	-1.7	-4.2
Hoofddorp Floriande	postmoderne wijk			-15.25	-15.6	-7.5	-8.8			-16.7	-11.3	-5.2	-8.3		-1.06	-2.04	-1.4	-0.4	0.5	-1.9	-9.5	-9.5	-6.8	-7.8
Nieuw Vennep Getsewoud	postmoderne wijk			-11.03	-14.6	-8.6	-10.6			-9.6	-9.3	-5	-7.6		2.94	2.96	1.6	0.6	0.5	-3.8	-7	-7	-2.8	-8
Hoofddorp		-4.68	-1.98	-4.83	-8.6	-3.8	-4.30	-3.99	-4.84	-1.8	-1.7	-1	-1.7	0.65	1.94	0.96	-0.4	0.6	0.5	-0.5	-5.22	-2.1	-1.4	-4.1
Nieuw-Vennep		-0.88	2.62	-5.83	-9.6	-4.7	-5.90	2.74	-0.44	-3.22	-4.1	-0.6	-3.8	3.65	3.94	3.96	1.6	1.6	2	1	-3.02	-3.4	-0.1	-4.2

Bron: Verkiezingsuitslagen Gemeente Haarlemmermeer.

3 | Verschillen per wijk nader bekeken

Om de verschillen tussen wijken nader te kunnen verklaren, is er een aantal analyses gemaakt met behulp van variabelen die, volgens de wetenschappelijke literatuur, het opkomstpercentage beïnvloeden. Deze variabelen worden ingedeeld in drie grote clusters: 1. sociaal economische status, 2. de mate waarin mensen geworteld zijn in hun gemeente, en 3. de mate van politieke interesse en maatschappelijke betrokkenheid. Om *sociaal economische status* meetbaar te maken worden drie variabelen geclusterd: inkomen, opleidingsniveau en woningwaarde (Geys, 2006; Lijphart, 1996). Om *worteling in de gemeente* te meten worden woonduur, leeftijd en sociale cohesie geclusterd (Blais et al., 2004; Norris, 2003; Goerres, 2007; Dejaeghere et al., 2016). En het cluster *maatschappelijke betrokkenheid* bestaat uit de variabelen: interesse in lokale politiek, interesse in landelijke politiek en deelname aan het maatschappelijk leven (Söderlund et al, 2011; Lefevere et al., 2014).

3.1 | Relatie tussen variabelen en opkomstgedrag in Haarlemmermeer

De beschreven analyse levert voor wat betreft de verkiezingsopkomst in de gemeente het volgende beeld op. Zowel bij Tweede Kamer verkiezingen als bij gemeenteraadsverkiezingen vinden we zeer zwakke verbanden tussen opkomst en sociaal economische status (tabel 1, 2). Voor de Tweede Kamer verkiezingen geldt zelfs dat de waarde van de woning geen significante invloed heeft. Bij de opkomst voor de Tweede Kamerverkiezingen in Haarlemmermeer vinden we juist een sterker verband tussen inkomen en opleiding dan bij de gemeenteraadsverkiezingen. En dat is opmerkelijk, omdat de wetenschappelijke literatuur een tegengestelde verwachting heeft. Hierin wordt gesteld dat mensen met een betere sociaal economische positie vaker gaan stemmen ongeacht het type verkiezing. Daardoor zijn ze oververtegenwoordigd bij *second-order* verkiezingen zoals gemeenteraadsverkiezingen.

Tabel 1, verbanden tussen opkomstvariabelen en opkomstgedrag gemeenteraadsverkiezingen Haarlemmermeer 2011

opkomstvariabele	Variabele opkomstgedrag	Uitkomsten Phi en Cramer's V
Inkomen	Opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen	Phi: 0.172 Cramer's V: 0.100
Opleidingsniveau	Opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen	Phi: 0.162 Cramer's V: 0.094
Woningwaarde	Opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen	Phi: 0.183 Cramer's V: 0.106
Woonduur	Opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen	Phi: 0.348 Cramer's V: 0.201
Leeftijd	Opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen	Phi: 0.338 Cramer's V: 0.195
Sociale Cohesie	Opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen	Phi: 0.165 Cramer's V: 0.095
Interesse in de lokale politiek	Opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen	Phi: 0.390 Cramer's V: 0.225
Interesse in de landelijke politiek	Opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen	Phi: 0.362 Cramer's V: 0.209
Deelname aan het maatschappelijk leven	Opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen	Phi: 0.231 Cramer's V: 0.133

Bron: enquête *de staat van Haarlemmermeer*, 2011

In het tweede cluster variabelen *worteling in de gemeente* vinden we een significant verband tussen leeftijd en woonduur, en stemgedrag. Sociale cohesie speelt een marginale rol bij de keuze om te

gaan stemmen. Bij gemeenteraadsverkiezingen vertoont woonduur het sterkste verband met opkomstgedrag. Hoe langer iemand in de gemeente woonachtig is, des te groter de kans dat deze persoon bij de gemeenteraadsverkiezingen stemt. En ook leeftijd speelt een belangrijke rol bij de beslissing om te gaan stemmen, en wel op twee manieren. Oudere stemgerechtigden gaan meer stemmen, omdat ze dat vaak nog als hun burgerplicht zien (Goerres, 2007). En een ouder iemand heeft bovendien, door de levensfase waarin diegene verkeert, meer zorgen en belangen en daarom ook meer reden om te gaan stemmen. Het hebben van kinderen of een eigen huis blijken van invloed te zijn op de motivatie om naar de stembus te gaan. (Blais et al., 2004). Het maakt bij deze drie variabelen weinig uit of het om Tweede Kamer- of gemeenteraadsverkiezingen zijn.

Het laatste cluster variabelen, *maatschappelijke betrokkenheid*, gaat van 'het doen van vrijwilligerswerk' tot aan 'actief zijn in het verenigingsleven'. Er bestaat bovendien enige overlap met de voorgaande categorie. Politieke interesse is de belangrijkste variabele bij de opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen. Ook interesse in landelijke politiek trekt mensen bij gemeenteraadsverkiezingen naar de stembus. Bij dit cluster blijkt dat het verband tussen maatschappelijke betrokkenheid en opkomstgedrag sterker bij Tweede Kamerverkiezingen dan bij gemeenteraadsverkiezingen is. Op het eerste gezicht lijkt het logischer dat mensen die meer betrokken zijn bij hun directe omgeving ook eerder geneigd zijn te gaan stemmen.

Tabel 2, verbanden tussen opkomstvariabelen en opkomstgedrag Tweede Kamerverkiezingen Haarlemmermeer 2011

Opkomstvariabele	Variabele opkomstgedrag	Uitkomsten Phi en Cramer's V
Inkomen	Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen	Phi: 0.223 Cramer's V: 0.129
Opleidingsniveau	Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen	Phi: 0.215 Cramer's V: 0.124
Woningwaarde	Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen	Phi: 0.170 Cramer's V: 0.098
Woonduur	Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen	Phi: 0.349 Cramer's V: 0.201
Leeftijd	Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen	Phi: 0.264 Cramer's V: 0.153
Sociale Cohesie	Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen	Phi: 0.173 Cramer's V: 0.100
Interesse in de lokale politiek	Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen	Phi: 0.336 Cramer's V: 0.194
Interesse in de landelijke politiek	Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen	Phi: 0.414 Cramer's V: 0.239
Deelname aan het maatschappelijk leven	Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen	Phi: 0.416 Cramer's V: 0.240

Bron: enquête "de staat van Haarlemmermeer 2011"

Conclusie

De twee laatste clusters blijken de sterkste relatie te hebben met opkomstgedrag. Interesse in landelijke en lokale politiek bepalen in sterke mate of mensen gaan stemmen. Dit geldt zowel voor de opkomst bij Tweede Kamer- als die bij gemeenteraadsverkiezingen. De plek op de sociaal economische ladder blijkt in Haarlemmermeer bij landelijke verkiezingen een sterkere rol te spelen dan bij lokale verkiezingen, en dat druist in tegen gangbare opvattingen in de wetenschappelijke literatuur. Naast dit sterkere verband vertonen politieke interesse, maatschappelijke participatie, leeftijd en ook woonduur sterkere verbanden met opkomstgedrag dan sociaal economische indicatoren zoals inkomen en opleiding.

Een opvallend verschil tussen de lokale verkiezingen en de Tweede Kamerverkiezingen is dat de kracht van het verband tussen leeftijd en opkomstgedrag bij lokale verkiezingen sterker is. Dit houdt in

dat leeftijd een belangrijkere rol speelt bij lokale verkiezingen. Jongeren³ gaan bij lokale verkiezingen significant minder stemmen dan bij landelijke verkiezingen. Ook is de interesse in de lokale politiek bij jongeren significant lager (bijlage 3).

Voor de indicatoren inkomen, opleidingsniveau en woningwaarde geldt het volgende: hoe hoger de waarde van indicator, des te groter de kans dat iemand gaat stemmen. Omdat het hier gaat om zeer zwakke verbanden, is het verklarend vermogen van het model niet groot en blijft het opkomstgedrag bij landelijke verkiezingen, met alleen deze indicatoren, lastig te voorspellen. Bovendien moesten we door de aard van de beschikbare data kiezen voor een statistische toets die wel de sterkte van een verband laat zien, maar waaraan de richting van de relatie niet af te lezen is. Zo is de richting van de relatie bij sociale cohesie en maatschappelijke betrokkenheid niet eenvoudig te bepalen. Voelt een kiezer zich meer betrokken bij zijn omgeving, nadat hij gestemd heeft? Of gaat hij juist eerder stemmen door zijn betrokkenheid met die omgeving? Ondanks hun beperkte sterkte zijn de getoetste verbanden, indien voorzichtig toegepast, te gebruiken om verschillen tussen wijken nader te verklaren.

3.2 | Verbanden in relatie tot de verschillende wijken en kernen

Worteling is een belangrijke voorwaarde om te stemmen bij lokale- en regionale verkiezingen, zo blijkt uit de wetenschappelijke literatuur (Dejaeghere, 2016). Ook bij de statistische toetsen blijkt woontuur een relatief sterk verband te hebben met opkomstgedrag. In de meest recente wijken Floriande en Getsewoud, is de opkomst structureel laag. Worteling in de eigen kern is ook een van de verklaringen voor de hogere opkomst in de *Historische Kernen*. De woontuur is in deze kernen langer, de gemiddelde leeftijd ligt er hoger en de gemeenschappen zijn er homogener en kleiner. Deze drie variabelen veroorzaken tezamen een hogere opkomst.

Bij sommige wijken en kernen is de opkomst echter niet direct te verklaren vanuit deze variabelen. In Zwanenburg en Graan voor Visch heeft de lagere opkomst waarschijnlijk te maken met de sociaal economische positie van de wijk en met de heterogeniteit van de bevolking. Voor de drie *Grote Moderne wijken* Overbos, Bornholm en Toolenburg geldt dat de indicatoren inkomen, gemiddeld opleidingsniveau, gemiddelde leeftijd, woontuur en sociale cohesie voor alle wijken vergelijkbaar is. Deze wijken laten onderling ook een vergelijkbare trend zien in opkomstpercentage.

3.3 Redenen om niet te gaan stemmen

Uit onderzoeken die zijn gedaan in verschillende gemeenten komt er een aantal veel voorkomende redenen naar voren voor mensen om niet te gaan stemmen (Ostaaijen et al., 2016). Een veel voorkomende uitspraak van mensen die niet gaan stemmen is: “*politici komen hun beloftes toch niet na!*” Een tweede luidt: “*het heeft toch geen zin om te stemmen!*” Deze redenen hebben te maken met vertrouwen in het politieke systeem en met politici. Naast vertrouwen kan er ook een ander probleem spelen. Mensen hebben bijvoorbeeld wel interesse in de lokale politiek en ook in lokale politici, maar weten niet op wie ze moeten stemmen. Dit doet zich vooral bij jongere kiezers voor. Tot slot kunnen er ook allerlei praktische oorzaken zijn waarom mensen niet naar de stembus gaan zoals ziekte, of een verblijf in het buitenland (Ostaaijen et al., 2016)

³ Jongeren hebben een leeftijd tussen de 18 en 30 jaar (Ostaaijen et al., 2016)

4 | Conclusie en aanbevelingen

Dit onderzoek is een vervolg op het rapport “Verkiezingsopkomst in Haarlemmermeer van 1998-2009” uit 2009. Wij actualiseren in dit rapport trends en onderzoeken onderliggende oorzaken van trendwijzigingen. Het rapport uit 2009 constateerde een daling van de opkomst in Haarlemmermeer tijdens de gemeenteraadsverkiezingen. Nu kijken we langer terug en vergelijken we de opkomsttrends in Haarlemmermeer. Daardoor kunnen we meer en genuanceerdere conclusies trekken. De opkomst in Haarlemmermeer volgt de landelijke trends bij alle verkiezingen behalve bij de gemeenteraadsverkiezingen. Tot 1998 liep het opkomstpercentage bij gemeenteraadsverkiezingen in Haarlemmermeer in de pas met het landelijke gemiddelde. Vanaf 1998 daalde het opkomstpercentage tot 2006, terwijl het landelijk gemiddelde pas later een daling inzette. Hierdoor was er in 2006 een groot verschil tussen de opkomst van Haarlemmermeer en het landelijke opkomstpercentage. Sinds 2010 is dit verschil kleiner (3%) en gestabiliseerd.

In het rapport uit 2009 werd eveneens een relatief lage opkomst geconstateerd in de wijken Graan voor Visch, Floriande en Getsewoud en de kern Cruquius. In dit onderzoek zijn trends in opkomstpercentages over een langere periode bekeken. Dit heeft niet geleid tot een ander beeld. Wel valt het stemgedrag in Zwanenburg op. Hoewel het opkomstpercentage niet zo laag als in de wijken Floriande en Getsewoud, blijkt het structureel enkele procenten lager dan het Haarlemmermeers gemiddelde.

Om de verschillen tussen wijken en kernen te verklaren is er gekeken naar verschillende variabelen. Maatschappelijke betrokkenheid en politieke interesse hebben, niet erg verrassend, het sterkste verband met opkomstgedrag. Daarnaast zijn persoonlijke kenmerken, zoals woonduur in de gemeente en leeftijd, ook belangrijke verklarende factoren voor opkomstgedrag. Zo verklaart een kortere woonduur deels de structureel lagere opkomst in Getsewoud en Floriande. In mindere mate geldt dit ook voor de wijken Overbos, Bornholm en Toolenburg. In deze wijken drukken meer variabelen het opkomstpercentage. Sociaal economische status, dat in de academische literatuur als een belangrijke indicator wordt aangeduid, laat een minder sterk verband zien met opkomstgedrag dan woonduur in de gemeente.

De kracht van het verband tussen leeftijd en opkomst verschilt sterk tussen lokale en landelijke verkiezingen. Jongeren stemmen substantieel minder bij lokale verkiezingen dan bij nationale verkiezingen. Ook is de interesse in de lokale politiek onder jongeren beduidend lager.

Veel van de variabelen die invloed hebben op het opkomstgedrag, zoals opleiding, inkomen, of bijvoorbeeld woonduur, kunnen niet worden beïnvloed,. Bij een aantal variabelen kan dit wel, zoals interesse in de (lokale) politiek. De beïnvloedbare variabelen hebben ook het sterkste verband met opkomstgedrag. Dit houdt in dat sturen op deze variabelen effect zal kunnen hebben op de opkomst.

Aanbevelingen

In academische literatuur wordt (politieke) opvoeding in burgerschap beschouwd als één van de redenen waarom mensen naar de stembus gaan. Deze opvoeding vindt plaats thuis in de huiskamer, maar ook in het klaslokaal en het schoolplein. Bovendien wordt benadrukt dat het belangrijk is om kiezers van jongs af aan het stemmen te leren. Jongeren vormen bovendien een interessante groep, omdat ze nu relatief weinig de gang naar het stemhokje maken. De kans dat mensen blijven stemmen als ze de eerste tweemaal in hun leven van hun stemrecht gebruik maakten is substantieel groot. Omgekeerd is het lastig om mensen te trekken die niet met deze vorm van burgerschap zijn opgevoed (Geys, 2006; Habashi, 2017).

Onderwijs speelt een belangrijke rol in het bijbrengen van burgerschap. De acties die reeds door de gemeente zijn ondernomen, zoals een verkiezingsfestival voor scholieren en raadsleden in de klas lijken daarom betrekkelijk effectieve maatregelen (Habashi, 2017). Hoewel het niet direct hoeft te leiden tot grote verschillen in opkomstpercentage, is het belangrijk om jong- en potentieel electoraat kennis te laten maken met lokale politiek, het belang duidelijk te maken van hun stem en het belang van een goed functionerende lokale democratie. Bovendien leidt deze aanpak tot meer interesse in de lokale politiek. Deze belangstelling is een cruciale voorwaarde voor een hoge opkomst bij lokale verkiezingen. Het wekken van interesse voor de lokale politiek betekent meer dan een sprint in campagne tijd, het betekent ook een permanentere promotie waarin kiezers betrokken en geïnteresseerd blijven in de lokale politiek.

In het verlengde hiervan is kennis van de inrichting van de (lokale) democratie en eveneens inhoudelijke kennis over thema's die spelen bij (lokale) verkiezingen, opkomst verhogend (Boomgaarden et al, 2016). Het maken van een speciale verkiezingskrant, waarin belangrijke lokale onderwerpen en standpunten van de verschillende partijen zijn uitgewerkt, helpt om de interesse voor lokale verkiezingen te verhogen. Bovendien geeft het partijen de kans om zich te onderscheiden en laat het zien dat er ook "*iets te kiezen valt*" bij de lokale verkiezingen. Het vergroten van betrokkenheid bij- en interesse voor de lokale politiek is, idealiter, een maatregel met een doorgaand karakter. De verkiezingskrant en een verkiezingsfestival moeten worden gezien als een extra stap in de goede richting.

Een ander hulpmiddel, die ook in andere gemeentes wordt toegepast, is het sturen van brieven waarin de burgermeester oproept om te stemmen. Uit onderzoek van de gemeente Rotterdam en de Universiteit Tilburg blijkt dat het activeren van mensen, bijvoorbeeld door het sturen een brief, de opkomst verhoogt (Ostaaijen et al., 2016). Eventueel kan hier nog een herhalingsbrief aan worden toegevoegd. Ook deze maatregel werkt opkomst verhogend (Ostaaijen et al., 2016).

Om het effect van de ingezette opkomst verhogende maatregelen vast te kunnen stellen zouden we onderzoek moeten doen naar de "niet-stemmers". Zowel in Nederlandse als internationale literatuur is er veel geschreven over factoren die de opkomst beïnvloeden. Er bestaan echter nauwelijks studies naar de redenen om niet te gaan stemmen bij (lokale) verkiezingen. Meer inzicht krijgen in die redenen kan leiden tot nog gerichtere maatregelen om de opkomst bij verkiezingen te verhogen.

5 | Literatuur

Blais, A., Gidengil, E., Neviite, N., Nadeau R. (2004) Where does turnout decline come from?, *European Journal of Political Research*, 43, 221-236

Boomgaarden, H. G., Johann, D., Kritzinger, S. (2016) Voting at national versus European elections: An Individual Level Test of the Second Order Paradigm for the 2014 European Parliament Elections, *Politics and Governance*, 4 (1), 130-144

Cancela, J., Geys, B. (2016) Explaining voter turnout: A meta-analysis of national and subnational elections, *Electoral Studies*, 42, 264-275

Dejaeghere Y., B. Vanhoutte (2016) Virtuous villages and sinful cities? A spatial analysis into the effects of community characteristics on turnout and blank/invalid voting in local elections in Belgium (2006-2012), *Acta Politica*, 51 (1), 80-101

Geys, B. (2006) 'Rational' theories of voter turnout: a review, *Political Studies Review*, 4, 16-35

Goerres, A. (2007) Why are Older People More Likely to Vote? The impact of Ageing on Electoral Turnout in Europe, *British Journal of Political and International Relations*, 9 (1), 90-121

Lefevere, J., Aelst P. van (2014) First-order, second-order or third-rate? A comparison of turnout in European, local and national elections in the Netherlands, *Electoral Studies*, 35, 159-170

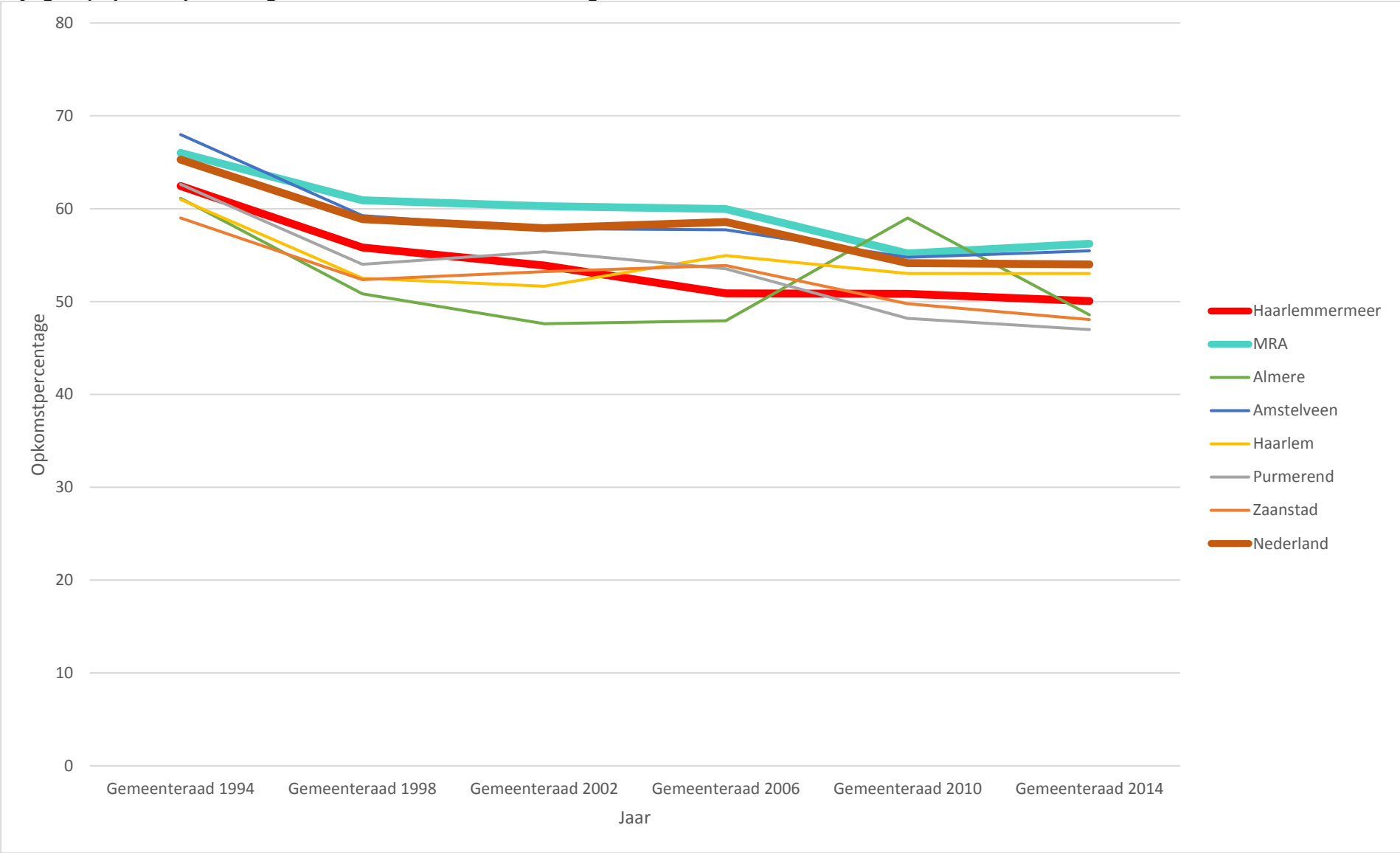
Lijphart, A (1996) Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma, *The American Political Science Review*, 91 (1), 1-14

Ostaaijen, J., M. Eskamp, M. Dols, m.m.v. S. van Zuydam, Verbetering op komst, Een verkenning naar een effectieve gemeentelijke inzet van communicatiemiddelen voor de opkomst bij lokale verkiezingen, Universiteit Tilburg en Gemeente Rotterdam

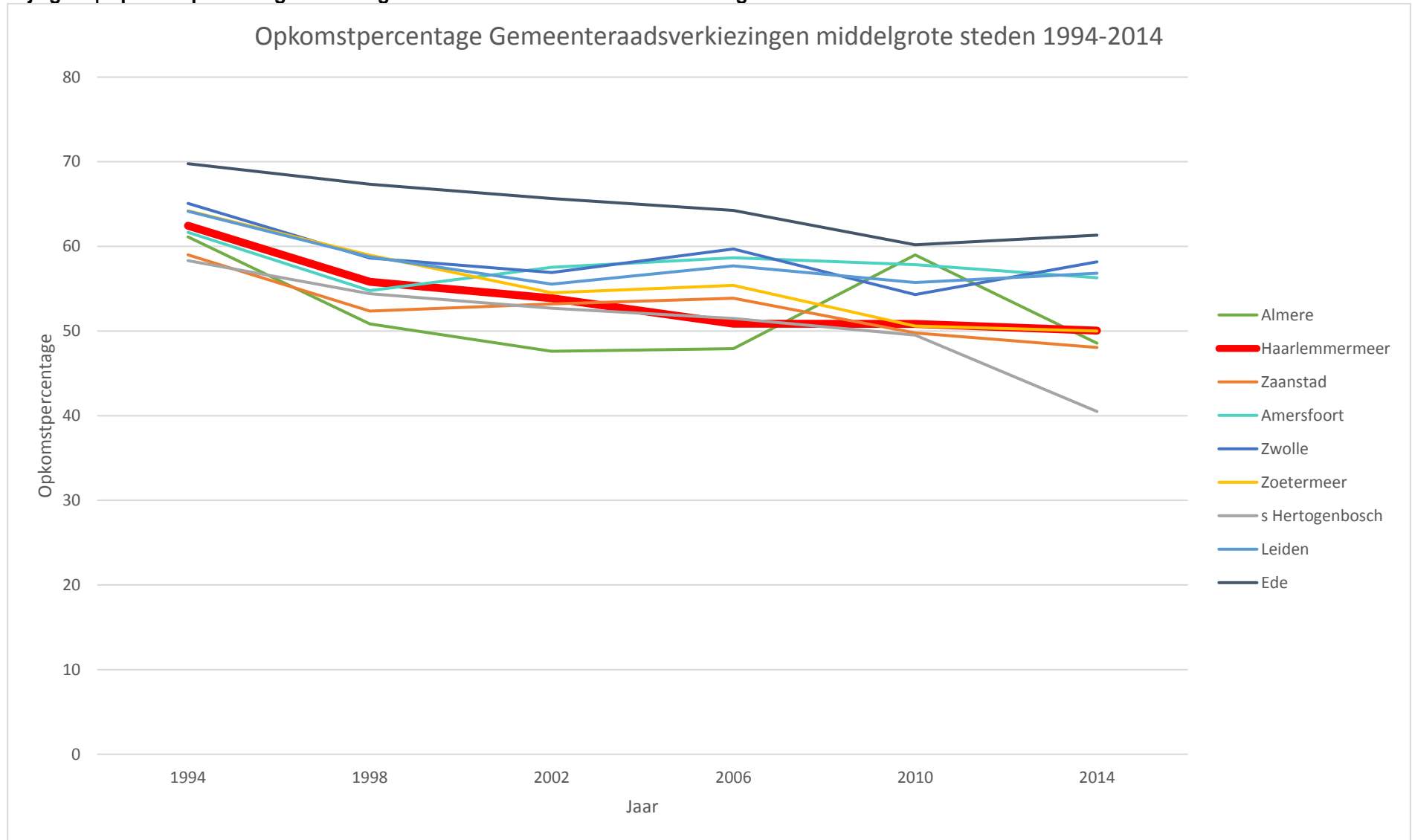
Sloam, J. (2016) Diversity and voice: The political participation of young people in the European Union, *The British Journal of Politics and International Relations*, 1369148116647176

Söderlund, P., Wass, H., Blais, A. (2011) The impact of motivational and contextual factors on turnout in first- and second-order elections, *Electoral Studies*, 30, 689-699

Bijlage 1 | Opkomstpercentages MRA Gemeenteraadsverkiezingen 1994-2014

Bijlage 2 | Opkomstpercentages middelgrote steden Gemeenteraadsverkiezingen 1994-2014

Bijlage 3 | Opkomstgedrag en interesse naar leeftijd in Haarlemmermeer

Interesse in lokale politiek en deelname aan de lokale verkiezingen naar leeftijdsklasse

Leeftijd	Interesse in de lokale politiek				Hebt u gestemd bij lokale verkiezingen			
	Zeer geïnteresseerd	Tamelijk geïnteresseerd	Nauwelijks geïnteresseerd	Niet geïnteresseerd	Ja	Nee	Weet ik niet	Ik mocht niet stemmen
18-30 jaar	5 2.5%	54 27.4%	88 44.7%	50 25.4%	114 57.9%	66 33.5%	7 3.6%	10 5.1%
30-45 jaar	40 4.4%	327 36.1%	409 45.1%	131 14.1%	607 66.7%	252 27.7%	34 3.7%	17 1.9%
45-65 jaar	86 5.7%	626 41.7%	612 40.7%	178 11.9%	1235 81.3%	244 16.1%	29 1.9%	12 0.8%
65+	73 8.4%	373 43.1%	309 35.7%	111 12.8%	760 84.6%	115 12.8%	19 2.1%	4 0.4%

Bron: Enquête Staat van Haarlemmermeer 2011

Interesse in lokale politiek en deelname aan de landelijke verkiezingen naar leeftijdsklasse

Leeftijd	Interesse in de landelijke politiek				Hebt u gestemd bij landelijke verkiezingen			
	Zeer geïnteresseerd	Tamelijk geïnteresseerd	Nauwelijks geïnteresseerd	Niet geïnteresseerd	Ja	Nee	Weet ik niet	Ik mocht niet stemmen
18-30 jaar	16 8.1%	109 55.3%	44 22.3%	28 14.2%	157 79.7%	26 13.2%	3 1.5%	11 5.6%
30-45 jaar	118 13.0%	516 27.2%	191 21.0%	86 9.4%	751 82.4%	111 12.2%	16 1.8%	33 3.6%
45-65 jaar	242 15.9%	819 53.8%	335 22.0%	125 8.2%	1338 87.7%	139 9.1%	22 1.4%	26 1.7%
65+	152 16.8%	456 50.3%	201 22.2%	97 10.7%	803 88.2%	85 9.3%	14 1.5%	8 0.9%

Bron: Enquête Staat van Haarlemmermeer 2011

Bijlage 3 | Opkomstgedrag en interesse naar leeftijd in Haarlemmermeer

Significantie en kracht verbanden Leeftijd, politieke interesse en deelname verkiezingen

Variabele	Variabele	Significantie	Uitkomsten Phi Cramer's V
Leeftijd	Interesse landelijke politiek	0.000	Phi: 0.138 Cramer's V: 0.080
Leeftijd	Deelname aan lokale verkiezingen	0.000	Phi: 0.211 Cramer's V: 0.122
Leeftijd	Interesse landelijke politiek	0.004	Phi: 0.083 Cramer's V: 0.048
Leeftijd	Deelname aan landelijke verkiezingen	0.000	Phi: 0.105 Cramer's V: 0.060

Bron: Enquête Staat van Haarlemmermeer 2011

Bijlage 4 | Opkomstpercentages Verkiezingen Haarlemmermeer

		Gemeenteraadsverkiezingen						Provinciale Statenverkiezingen						Tweede Kamer verkiezingen						Europese verkiezingen				
		1994	1998	2002	2006	2010	2014	1995	1999	2003	2007	2011	2015	1998	2002	2003	2006	2010	2012	2017	1999	2004	2009	2014
Lisserbroek	contrastdorp	59	58	60	56	53	53	49	45	46	48	61	49	77	85	85	85	79	79	86	27	39	41	36
Rijsenhout	contrastdorp	61	57	54	53	51	50	50	44	47	46	61	49	77	82	83	82	78	77	84	25	37	39	37
Vijfhuizen	contrastdorp	71	62	61	55	56	55	60	50	53	50	64	53	81	85	87	84	80	81	86	31	42	44	40
Hoofddorp Bornholm	grote moderne wijk	60	54	54	50	53	50	46	41	44	42	58	46	75	82	82	80	79	78	83	25	38	39	35
Hoofddorp Overbos	grote moderne wijk	56	51	50	48	45	44	41	37	41	38	49	41	73	80	80	78	71	69	75	22	35	33	30
Hoofddorp Toolenburg	grote moderne wijk	59	51	52	49	49	48	42	39	42	42	54	44	75	81	82	82	76	76	81	23	37	36	33
Beinsdorp	historische kern	56	45	45	47	52	51	50	43	46	49	61	44	78	85	83	84	81	76	81	22	36	41	36
Buitenkaag	historische kern	68	61	60	58	61	58	53	40	45	48	56	47	83	86	89	87	88	82	91	29	46	47	50
Burgerveen	historische kern	68	69	60	57	62	62	53	50	54	55	71	63	76	87	84	82	83	87	89	31	45	48	54
Cruquius	historische kern	63	56	56	52	48	53	60	56	58	57	69	64	62	67	70	70	71	76	76	23	35	37	43
Lijnden	historische kern	60	57	54	55	51	50	42	35	43	45	59	49	76	82	83	84	72	73	77	25	37	42	33
Oude Meer	historische kern	62	54	52	52	50	49	54	42	48	46	59	49	76	86	83	82	78	76	77	27	43	36	35
Abbenes	historische kern	60	63	54	58	56	54	44	44	47	52	61	51	76	84	82	83	78	81	87	22	36	43	41
Zwaanhoek	historische kern	61	59	55	51	55	52	50	46	46	49	62	51	78	85	84	85	81	81	91	28	36	38	38
Weteringbrug	historische kern	72	68	66	64	58	64	61	52	57	52	69	58	85	94	90	90	78	85	83	27	44	44	48
Hoofddorp Graan voor Visch	kleine moderne wijk	60	47	52	53	43	38	47	34	43	43	51	35	65	82	81	78	68	69	72	20	42	36	27
Hoofddorp Pax	kleine moderne wijk	65	60	60	60	59	59	52	48	52	51	66	52	78	86	85	88	84	85	88	29	44	44	42
Nieuw Vennep Linqenda	kleine moderne wijk	63	56	55	55	50	54	53	46	49	48	56	49	76	83	84	82	76	78	90	27	41	42	40
Hoofddorp Noord,Oost, Zuid, West	mozaiekkern	64	59	55	53	57	55	52	45	47	45	61	49	76	80	80	79	79	76	90	29	39	38	38
Nieuw Vennep Welgelegen	mozaiekkern	66	58	52	49	51	49	52	44	47	44	57	45	76	83	84	80	80	77	88	26	36	38	34
Nieuw Vennep West, Zuid, Oost	mozaiekkern	64	60	67	56	58	55	54	47	50	50	66	50	78	83	83	83	80	80	86	30	40	39	38
Badhoevedorp	mozaiekkern	66	58	58	57	55	56	56	48	52	51	63	52	79	84	85	83	81	81	86	30	44	44	41
Zwanenburg	mozaiekkern	63	54	52	48	47	47	50	40	42	41	56	43	74	82	81	80	77	75	82	23	35	35	33
Hoofddorp Floriande	postmoderne wijk	nvt	nvt	43	43	47	45	nvt	nvt	31	35	51	40	nvt	78	78	79	75	75	80	nvt	30	30	30
Nieuw Vennep Getsewoud	postmoderne wijk	nvt	nvt	47	44	46	43	nvt	38	38	37	51	40	nvt	82	83	82	76	75	78	17	32	34	29
Hoofddorp		61	54	53	50	50	50	46	41	43	42	55	44	74	81	81	80	76	75	81	25	37	35	33
Nieuw-Vennep		64	59	52	49	49	48	53	45	44	42	55	44	77	83	84	82	77	77	83	27	36	37	33
Haarlemmermeer		62	56	54	50	51	50	50	43	45	44	57	46	76	82	83	81	78	77	84	26	38	37	35
Nederland		65	56	58	59	54	54	50	46	48	46	56	48	73	79	80	80	75	75	82	30	39	37	37

Bron: Verkiezingsuitslagen Haarlemmermeer

Bijlage 5 | Trends in opkomstpercentages per wijk/kern chronologisch 1994-2017

opkomstverschil tov Haarlemmermeer	vers 1994 LK	vers 1995 PV	vers 1998 LK	vers 1998 TK	vers 1999 PV	vers 1999 EP	vers 2002 LK	vers 2002 TK	vers 2003 PV	vers 2003 TK	vers 2004 EP	vers 2006 LK	vers 2006 TK	Vers 2007 PV	vers 2009 EP	vers 2010 LK	vers 2010 TK	vers 2011 PV	vers 2012 TK	vers 2014 LK	vers 2014 EP	vers 2015 PV	vers 2017 TK
Lisserbroek	-3.6	-0.9	2.1	1	2.1	1.20	5.72	3	1.1	4.96	1.2	6	4	4.6	3.7	2.4	1	3.9	3.0	0.5	2.7	2.8	
Rijsenhout	-1	0.6	1.1	1	0.6	-0.90	0.09	0	1.7	2.96	-0.9	3	1	2.3	1.6	0.1	0	3.9	0.10	0.1	2.3	3.6	-0.1
Vijfhuizen	8.2	10.4	6	5	7.2	4.20	7.02	3	7.6	6.96	4.2	5	3	6.5	6.4	5.5	2	6.7	3.90	5.3	5.1	6.7	2.6
Hoofddorp Bornholm	-2.2	-4.01	-1.5	-1	-2.1	0.40	-0.04	0	-1.2	1.96	0.4	0	-1	-1.2	1.4	2.4	1	1.4	0.90	0.3	-0.3	0	-0.6
Hoofddorp Overbos	-6.4	-9.26	-5.3	-3	-6.3	-2.80	-4.06	-2	-4.1	-0.04	-2.8	-2	-3	-5.2	-4.8	-5.5	-7	-7.7	-8.10	-5.8	-4.8	-5.3	-8.3
Hoofddorp Toolenburg	-3.1	-7.42	-4.7	-1	-4.1	-1.20	-2.19	-1	-3.5	1.96	-1.2	-1	1	-1.3	-1.8	-1.9	-2	-2.8	-1.10	-1.6	-2.3	-1.4	-2.4
Beinsdorp	-6.5	0.0	-11.1	2	0.0	-1.80	-8.48	3	0.4	2.96	-1.8	-3	3	5.1	4	0.3	3	3.9	-1.10	1.1	1.1	-1.6	-2.5
Buitenkaag	5.2	3.1	5.4	7	-3.0	8.10	5.82	4	-0.6	8.96	8.1	8	6	4.4	9.9	7.2	10	-0.7	4.90	8.0	15.2	0.8	7.3
Burgerveen	5.4	3.3	13.1	0	7.0	6.90	6.08	5	8.8	3.96	6.9	7	1	11.8	10.6	11.5	5	14.1	9.50	12.3	18.5	16.7	5.5
Cruquius	0.5	9.8	0.4	-14	13.0	-3.20	1.72	-15	12.9	-10.04	-3.2	2	-11	1.5	0.1	-3.0	7	2.2	-0.90	3.0	8.1	3.1	-7.3
Lijnden	-2.2	-8.1	1.3	0	-8.0	-1.10	0.13	0	-2.4	2.96	-1.1	4.5	3	6.7	4.8	0.6	6	4.7	-3.70	0.2	-2.5	6.9	-6.9
Oude Meer	-0.5	4.4	-1.9	0	-1.0	5.00	-1.78	4	2.4	2.96	5	2.2	0.9	2.1	-1.1	-1.2	-0.1	2.4	-0.80	-1.1	-0.2	3	-6.2
Abbenes	-2.9	-5.5	7.1	0	1.0	-1.50	0.15	2	1.3	1.96	-1.5	8	2	8.1	5.6	5.0	0	3.7	3.90	3.9	6.2	5.3	2.9
Zwaanhoek	-1.6	0.1	3.4	2	3.0	-1.60	1.22	3	0.7	3.96	-1.6	1	4	5	1.1	4.3	3	4.6	3.90	1.5	2.4	5.6	7.3
Weteringbrug	9.6	11.6	12.1	9	9.0	6.50	12.5	12	11.9	9.96	6.5	14	9	8.4	6.6	7.2	0	11.9	7.90	14.0	12.4	12	-0.4
Hoofddorp Graan voor Visch	-2.5	-2.4	-9.3	-11	-9.0	4.60	-1.48	-0.18	-1.8	0.96	4.6	3	-3	-0.8	-1.3	-8.2	-10	-6.5	-8.10	-12.2	-8.2	-10.6	-12.1
Hoofddorp Pax	2.8	2.3	4.1	2	4.6	6.20	6.61	4	6.3	4.96	6.2	10	7	7.4	6.2	8.1	6	8.6	7.90	9.0	6.8	6	4.3
Nieuw Vennep Linguenda	0.8	2.7	0.5	0	2.9	3.10	0.72	1	3.4	3.96	3.1	5	1	4.8	4.4	-1.3	-2	-0.8	0.90	4.2	5.1	2.8	6.1
Hoofddorp Noord,Oost, Zuid, West	1.65	1.9	2.9	-0.3	2.1	1.00	0.92	-2.22	1.3	0.02	1	2.7	-2.3	1.7	1.1	6.3	1	3.5	-0.90	5.3	2.8	3.2	6.6
Nieuw Vennep Welgelegen	3.3	1.7	2.6	0	0.8	-1.90	-1.54	1	1.6	3.96	-1.9	-1	-1	0.9	0.7	0.5	2	-0.5	-0.10	-1.0	-1.4	-0.6	4.2
Nieuw Vennep West, Zuid, Oost	2	4.1	4.27	1.79	3.5	1.90	13.42	0.8	4.6	3.36	1.9	5.8	1.8	6	1.6	7.1	2.3	8.7	2.40	5.4	2.9	4.1	2.6
Badhoevedorp	3.8	6.5	2.2	3	4.6	6.40	4.02	2	6.9	4.96	6.4	7	2	7	7	4.6	3	6.1	3.90	5.5	5.4	6	2.3
Zwanenburg	0.4	0.7	-1.8	-2	-3.3	-3.00	-1.58	0	-2.8	0.96	-3	-2	-1	-2.8	-2.2	-4.3	-1	-1.4	-2.10	-3.5	-2	-3.1	-1.4
Hoofddorp Floriade						-7.90	-11.23	-4	-14.3	-2.04	-7.9	-7	-2	-8.4	-7.3	-4.2	-3	-6.2	-2.10	-4.8	-5.6	-6.3	-3.6
Nieuw Vennep Getsewoud						-5.40	-7.01	0	-7.2	2.96	-5.4	-6	1	-6.4	-3.3	-5.3	-2	-6	-2.10	-6.6	-5.8	-5.6	-5.5
Hoofddorp	-1.8	-3.64	-1.9	-2	-2.2	-1.1	-0.81	-1	-1.8	0.96	-0.5	0	-1	-1.7	-1.9	-0.5	-2	-2	-2.10	-0.35	-1.9	-1.7	-2.2
Nieuw-Vennep	2	3.09	2.7	1	2.2	1.1	-1.81	1	-0.8	3.96	-1.8	-1	1	-4.1	-0.6	-1.4	-1	-0.6	-0.60	-1.95	-2	-3.8	-0.7

Opkomsterschil tov Landelijk Gemiddelde	vers 1994 LK	vers 1995 PV	vers 1998 LK	vers 1998 TK	vers 1999 PV	vers 1999 EP	vers 2002 LK	vers 2002 TK	vers 2003 PV	vers 2003 TK	vers 2004 EP	vers 2006 LK	vers 2006 TK	vers 2007 PV	vers 2009 EP	vers 2010 LK	vers 2010 TK	vers 2011 PV	vers 2012 TK	vers 2014 LK	vers 2014 EP	vers 2015 PV	vers 2017 TK
Lisserbroek	-6.48	-1.3	2.02	3.65	-0.5	-0.4	1.7	5.94	-1.3	4.96	-0.4	-2.6	4.6	1.7	4.2	-0.9	3.6	4.9	4.7	-1.0	-1.7	0.7	4.5
Rijsenhout	-3.88	0.3	1.02	3.65	-2.0	-2.5	-3.93	2.94	-0.7	2.96	-2.5	-5.6	1.6	-0.6	2.1	-3.2	2.6	4.9	2.7	-3.9	0.1	1.6	1.6
Vijfhuizen	5.32	10.0	5.92	7.65	4.6	2.6	3	5.94	5.2	6.96	2.6	-3.6	3.6	3.6	6.9	2.2	4.6	7.7	6.5	1.3	2.9	4.7	4.3
Hoofddorp Bornholm	-5.08	-4.4	-1.58	1.65	-4.7	-1.2	-4.06	2.94	-3.6	1.96	-1.2	-8.6	-0.4	-4.1	1.9	-0.9	3.6	2.4	3.5	-3.6	-2.5	-2	1.1
Hoofddorp Overbos	-9.28	-9.6	-5.38	-0.35	-8.9	-4.4	-8.08	0.94	-6.5	-0.04	-4.4	-10.6	-2.4	-8.1	-4.3	-8.8	-4.4	-6.7	-5.5	-9.8	-7	-7.3	-6.6
Hoofddorp Toolenburg	-5.98	-7.8	-4.78	1.65	-6.7	-2.8	-6.21	1.94	-5.9	1.96	-2.8	-9.6	1.6	-4.2	-1.3	-5.2	0.6	-1.8	1.5	-5.6	-4.5	-3.4	-0.7
Beinsdorp	-9.38	-0.3	-11.18	4.65	-2.6	-3.4	-12.5	5.94	-2.0	2.96	-3.4	-11.6	3.6	2.2	4.5	-1.8	5.6	4.9	1.5	-2.9	-1.1	-3.6	-0.8
Buitenkaag	2.32	2.7	5.32	9.65	-5.6	6.5	1.8	6.94	-3.0	8.96	6.5	-0.6	6.6	1.5	10.4	6.5	12.6	0.3	7.5	4.0	13	-1.2	9
Burgerveen	2.52	3.0	13.02	2.65	4.4	5.3	2.06	7.94	6.4	3.96	5.3	-1.6	1.6	8.9	11.1	7.5	7.6	15.1	12.1	8.3	16.3	14.7	7.2
Cruquius	-2.38	9.5	0.32	-11.35	10.4	-4.8	-2.3	-12.06	10.5	-10.04	-4.8	-6.6	-10.4	-1.1	0.6	-6.3	-4.4	3.2	1.7	-1.0	5.9	1.1	-5.6
Lijnden	-5.08	-8.4	1.22	2.65	-10.6	-2.7	-3.89	2.94	-4.8	2.96	-2.7	-4.1	3.6	3.8	5.3	-2.7	-3.4	5.7	-1.1	-3.8	-4.7	4.9	-5.2
Oude Meer	-3.38	4.1	-1.98	2.65	-3.6	3.4	-5.8	6.94	0.0	2.96	3.4	-6.4	1.5	-0.8	-0.6	-4.5	2.5	3.4	1.8	-5.1	-2.4	1	-4.5
Abbenes	-5.78	-5.9	7.02	2.65	-1.6	-3.1	-3.87	4.94	-1.1	1.96	-3.1	-0.6	2.6	5.2	6.1	1.7	2.6	4.7	6.5	-0.1	4	3.3	4.6
Zwaanhoek	-4.48	-0.2	3.32	4.65	0.4	-3.2	-2.8	5.94	-1.7	3.96	-3.2	-7.6	4.6	2.1	1.6	1.0	5.6	5.6	6.5	-2.5	0.2	3.6	9
Weteringbrug	6.72	11.2	12.02	11.65	6.4	4.9	8.48	14.94	9.5	9.96	4.9	5.4	9.6	5.5	7.1	3.9	2.6	12.9	10.5	10.0	10.2	10	1.3
Hoofddorp Graan voor Visch	-5.38	-2.8	-9.38	-8.35	-11.6	3	-5.5	2.76	-4.2	0.96	3	-5.6	-2.4	-3.7	-0.8	-11.5	-7.4	-5.5	-5.5	-16.1	-10.4	-12.6	-10.4
Hoofddorp Pax	-0.08	2.0	4.02	4.65	2.0	4.6	2.59	6.94	3.9	4.96	4.6	1.4	7.6	4.5	6.7	4.8	8.6	9.6	10.5	5.0	4.6	4	6
Nieuw Vennep Linqenda	-2.08	2.4	0.42	2.65	0.3	1.5	-3.3	3.94	1.0	3.96	1.5	-3.6	1.6	1.9	4.9	-4.6	0.6	0.2	3.5	0.2	2.9	0.8	7.8
Hoofddorp Noord,Oost,Zuid,West	-1.23	1.6	2.82	2.35	-0.5	-0.6	-3.1	0.72	-1.1	0.02	-0.6	-5.9	-1.7	-1.2	1.6	3.0	3.6	4.5	1.7	1.3	0.6	1.2	8.3
Nieuw Vennep Welgelegen	0.42	1.3	2.52	2.65	-1.8	-3.5	-5.56	3.94	-0.8	3.96	-3.5	-9.6	-0.4	-2	1.2	-2.8	4.6	0.5	2.5	-5.0	-3.6	-2.6	5.9
Nieuw Vennep West,Zuid,Oost	-0.88	3.7	4.19	4.44	0.9	0.3	9.4	3.74	2.2	3.36	0.3	-2.8	2.4	3.1	2.1	3.8	4.9	9.7	5	1.4	0.7	2.1	4.3
Badhoevedorp	0.92	6.1	2.12	5.65	2.0	4.8	0	4.94	4.5	4.96	4.8	-1.6	2.6	4.1	7.5	1.3	5.6	7.1	6.5	1.5	3.2	4	4
Zwanenburg	-2.48	0.3	-1.88	0.65	-5.9	-4.6	-5.6	2.94	-5.2	0.96	-4.6	-10.6	-0.4	-5.7	-1.7	-7.6	1.6	-0.4	0.5	-7.5	-4.2	-5.1	0.3
Hoofddorp Floriande						-9.5	-15.25	-1.06	-16.7	-2.04	-9.5	-15.6	-1.4	-11.3	-6.8	-7.5	-0.4	-5.2	0.5	-8.8	-7.8	-8.3	-1.9
Nieuw Vennep Getsewoud						-7	-11.03	2.94	-9.6	2.96	-7	-14.6	1.6	-9.3	-2.8	-8.6	0.6	-5	0.5	-10.6	-8	-7.6	-3.8
Hoofddorp	-4.68	-3.99	-1.98	0.65	-4.84	-5.22	-4.83	1.94	-1.8	0.96	-2.1	-8.6	-0.4	-1.7	-1.4	-3.8	0.6	-1	0.5	-4.30	-4.1	-1.7	-0.5
Nieuw-Vennep	-0.88	2.74	2.62	3.65	-0.44	-3.02	-5.83	3.94	-3.22	3.96	-3.4	-9.6	1.6	-4.1	-0.1	-4.7	1.6	-0.6	2	-5.90	-4.2	-3.8	1